

УДК 140.8

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-255-265>

КОРДОЦЕНТРИЗМ ЯК ПРОЯВЛЕННЯ ДУХОВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Л. Г. Трусей

ORCID 0000-0002-5079-4625

У статті досліджується кордоцентризм як напрям української філософської думки, що відображає специфіку української духовності. Кордоцентризм представляє «серце» як духовний центр людського буття, в якому «серце» є універсальною категорією, що поєднує принцип єдності духовного серця з розумово-раціональними силами людини. Досліджено місце «філософії серця» в системі розумової діяльності людини, а також відмінність визначень «ум» («інтелект») і «розум» («духовне серце»). Перший термін зазвичай відноситься до людського інтелекту і пов'язаної з ним здатності логіки – на чому базується і що використовує наука. Під розумом зазвичай розуміють людську свідомість як частину душі, яка включає як частину ум (інтелект), в тому числі і духовне серце. Тут згадка про серце в духовному аспекті не означає орган, який переганяє кров, – це духовне серце. В арсеналі розуму (свідомості душі) також є інтуїція, просвітлення тощо – це властивості духовного серця. Кордоцентризм – це теорія поєднання фізичної та духовної реальності, в якій людина зводиться до поняття духовного і це духовне виходить на перший план. Кордоцентризм як напрям української філософської думки, як філософська традиція відображає духовну і практичну історію нації, менталітет українського етносу, самобутність України з її соціокультурним підґрунтям, і лише розуміння всіх цих факторів взаємодії є умовою розкриття самобутності української філософської думки. Українські мислителі передавали погляди більш наглядно в контексті з життям, призначенням й життєвими обставинами людини. Внутрішній зміст кордоцентризму, первинної ієрархії духовного, який очікувано притаманний українському народові, яскраво проявився під час протистояння повномасштабній війні з Росією. Коли майже всі українці стали на захист рідної землі, проявивши неймовірну висоту і широту сили духу, силу любові до своєї країни, самопожертви.

Ключові слова: кордоцентризм, духовність, серце, розум.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема духовності в сучасному світі полягає в тому, що вона має широкий спектр тлумачення, яке полягає в тому, що духовність дається всім на відкуп як милосердя, і кожен може сприймати духовність як може. При цьому більшість не може самостійно вирішувати духовні проблеми. Тому питання духовності повинно вирішуватись в усьому світі як мінімум на державному рівні як світогляд, як нова наукова парадигма з пріоритетом духовності, як духовність суспільства, його етика, культура. А такий підхід не знаходить належної підтримки офіційної науки. В кращому випадку зводиться до рівня культури або релігії, а інколи художньої самодіяльності. Сучасна структура суспільства не сприяє духовності як категорії, що більше відчувається інтуїтивно кожною людиною, а навпаки нищить духовне у людині і спрямовує мільйони людей на споживацьку ідеологію (Фромм, 1990, с. 149-221). В світі створена величезна технологічна цивілізація з її неймовірною могутністю, але не знаємо задля якої мети все це зроблено.

Українська духовність перебуває під впливом таких проявів насамперед як персоналізм, прагматизм. Ніколи раніше проблема духовності не була такою актуальною, як в наш час в умовах глобалізації світових соціальних процесів, протистоянь держав в найбільш жадливому прояві – воєнному. Вона актуалізована необхідністю подолання духовної кризи, бездуховності і соціального відчуження в сучасному світі, що є основною причиною багатьох проблем у світі. Криза духовна найглибша, найстрашніша, це криза першого порядку.

В філософії проблема духовності розглядається з різних сторін. Одним із напрямків розуміння духовності із їх великої різноманітності кордоцентризму є в тому числі український кордоцентризм. Це питання недостатньо висвітлено в світовій філософській літературі і в тому числі в українській філософській науковій літературі.

Дослідження кордоцентризму і його використання як підходу в житті суспільства і кожної людини може також вирішувати і інші проблеми, зокрема проблеми екології, глобалізації, геополітичної та антропологічної криз і багато іншого.

Зрештою, всі глобальні та окремі проблеми (економічні, політичні, національні, екологічні) похідні від проблем морального стану людей та суспільства в цілому. Умова розвитку людини і суспільства знаходиться у ціннісній, духовній орієнтації.

Мета статті – дослідити кордоцентризм в українській філософській думці як проявлення духовності, як інструмент подолання духовної кризи. Кордоцентризм – це прояв духовності за визначенням, а як інструмент

подолання духовної кризи недостатньо вивчено і написано в науковій літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Протягом століть багатьма видатними філософами, мислителями розглядалися проблеми провідних світоглядних тенденцій в філософії, зокрема і кордоцентризм. З плином часу думки змінювались поруч зі зміною центральної ідеї розвитку філософії.

Ідеї німецького філософа Дільтея хоч і належать до раціональної традиції, але водночас близькі до кордоцентричного бачення проблеми тлумачення і полягають у відчутті щастя, яке слідує за розумінням душевних станів іншої людини, і відчуття радості від придбання нових знань (Дільтей, 2001). Філософ дає зрозуміти, що відчуття душевних станів інших особистостей може бути піднесено до об'єктивності. Саме цей принцип об'єктивного значення душевної складової творчості має безпосереднє відношення до філософії серця.

Паскаль дійшов висновку про обмеженість розуму і неможливість осягнути світ лише раціональними методами, тому він вважав, що реальність може бути осягнута через «серце» (Паскаль, 2017). З усією гостротою поставив питання про межі «науковості», вказуючи при цьому на «доводи серця», відмінні від «доводів розуму», і тим самим передбачаючи подальшу ірраціоналістичну тенденцію у філософії (твори «Геометричний розум», «Про мистецтво переконувати»). Інша ідея Паскаля полягає в антиномії розуму і серця, бо «у серця свої закони, яких розум не знає» (Паскаль, 2017).

Тут бажано відразу обумовити відмінність «уму» та «розуму». Під умом зазвичай мається на увазі інтелект людини і пов'язана з ним здатність логіки – те, на що спирається і чим користується наука. Під розумом зазвичай мається на увазі свідомість людини як частина душі, куди входить як складова частина ум (інтелект) і в т. ч. духовне серце. Тут згадка про серце в духовному аспекті не має на увазі орган, що переганяє кров, – це духовне серце. В арсеналі розуму (свідомості душі) є ще інтуїція, осяяння, тощо – вони є властивостями духовного серця. Оскільки мова не розрізняє ці два поняття «ум» і «розум», використовуючи тільки слово «розум», необхідно пояснити на початку, що під «умом» мається на увазі «інтелект». Протиставляти можна ум і серце як дві частини душі, але не серце і розум, оскільки розум (свідомість) душі включає духовне серце. Щоб не вносити плутанину і в так складні поняття, які не мають чітких тлумачень, ми в статті (не в цитатах) будемо використовувати поняття «духовне серце»,

щоб підкреслити його відмінність від органу тіла, так само як «інтелект», коли в цитатах йдеться про «ум».

Велич людини полягає в її думці, духовності. Є «мудрість ума», але вище за неї – «мудрість серця», яка полягає в любові і милосерді і в кінці-кінців піднімається до Бога. У вченні про Бога Паскаль сповідує не «релігію ума», але «релігію серця». Серце відчуває Бога, а не ум.

Шеллінг критикує будь-яку філософію, яка засновується на умі, їй він протиставляє «філософію одкровення», яка шукає істину за межами ума – в релігійному досвіді (Шеллінг, 2002).

Шляйєрмахер визначає, що відчуття є протилежне пізнанню і діяльності, оскільки ні знання, ні дії самі по собі не складають цільного життя, але лише взаємодоповнюють один одного. Вони укорінені у внутрішньому житті, яке дане людині у відчутті. Відчуття є процесом розкриття душі, виявлення її внутрішнього зв'язку із всесвітом, і в якості такого – «вище ведення» (Шляйєрмахер, 2003, с. 210-304).

Основною темою творів Якобі є безпосереднє осягнення духом нескінченного змісту світу. Подібне можливе лише у формі чуття, а не мислення, оскільки предметом мислення можуть бути тільки кінцеві за своєю природою предмети досвіду. Якобі критикує раціоналізм і обґрунтовує «філософію відчуття і віри». Реальність оточуючого світу може бути гарантована лише вірою, яка лежить в основі чуттєвого досвіду. Релігійне відчуття складає підґрунтя філософії, його неможливо зрозуміти з позицій раціоналізму. Основні думки, що являються предметом вивчення в творах Якобі є осягнення духом об'єктивної реальності (Гаман, Якобі, 2006).

Г. С. Батищев писав: «...людина, що в пошуці, справді спрямована, від чистого серця відкриває і знаходить собі все нові і нові і все більш рідні для себе домівки і причетне взаємобуття разом з іншими... Таке прагнення духовно вихованого серця, а не холодного безсердечного свавілля» (Батищев, 2015, с. 191-276).

Філософський напрямок «філософія серця» в український філософський думці набув національні культурні особливості, привнесено вклад українських мислителів в світову філософську науку і становить цілу систему, в якій людина розглядається не лише як істота умна («*homo sapiens*»), але й істота одухотворена, з центром душі – серцем. Українська філософська думка є частиною всесвітньої філософії, але вона спирається на національні культурні традиції, історію українського народу, особливості формування його духовного світу, його культури та традицій.

Автором поняття «філософія серця» вважається Д. Чижевський. Аналізуючи творчу спадщину Григорія Сковороди, Миколи Гоголя,

Пантелеймона Куліша, Памфіла Юркевича, як типових представників національної традиції, Д. Чижевський сформулював це поняття як характерне для української філософської думки» (Чижевський, 1931, 1934).

А винахідником терміна «кордоцентризм» є О. Кульчицький. Він писав: «Наш персоналізм... емоційно-вольового ества людини – її серця, тобто **кордоцентризму**, як ділянки душі і почуттів (Кульчицький, 1992).

Сучасне визначення кордоцентризму – розуміння дійсності не стільки мисленням («умом»), скільки «серцем» – почуттями, внутрішнім світом, емоціями, «душею». Український кордоцентризм – українське вчення про цілісність людини – концептуалізація тенденції української філософської думки, за якою основою існування і розвитку цілісної людини як єдності духу, душі й тіла, духовне народження та вдосконалення. Кордоцентризм став якби візитною карткою української філософії, етики, естетики і культури.

Гнатюк писав: «Що ж стосується креативної й акціональної світоглядних позицій української кордоцентричної парадигми, то національний менталітет українського народу виявився лише сприятливим ґрунтом для їхнього розвитку, самі ж вони були привнесені на цей ґрунт ззовні біблійною та святоотцівською традиціями, а не вийшли з надр української духовності...» (Гнатюк, 2010, с. 45).

Значне місце займає обґрунтування думки, що кордоцентризм – це явище особливого порядку, що сягає своїм корінням християнсько-ісихастської лінії філософування. Таким чином український кордоцентризм виступає національною філософією (Бичко, 1997).

В українській філософській думці кордоцентризм найяскравіше розглядався у XVIII-XIX ст. у творах Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Гоголя, П. Куліша, П. Юркевича. У 20 ст. кордоцентризм вивчали українські дослідники В. Петров, Д. Чижевський, І. Мірчук, О. Бігун, М. Шлемкевич, В. Липинський та інші. У XXI ст. у незалежній Україні кордоцентризм вивчали В. Храмова, І. Бичко, А. Бичко, Ю. Римаренко, В. Табачковський, С. Кримський та інші.

Г. Сковорода та П. Юркевич розглядали людину як малий світ, як мікрокосм, з «центром» – духовним серцем. Серце є осередком духовного та фізичного буття людини. Через духовне серце проходить абсолютно всі думки, почуття, вчинки людини. За їхніми поглядами, людина означає «носії серця». Сковорода вважає серце – центром, всесвітом людської душі, яка ніде не існує конкретно, але є всюди. Цим він ще раз доводить цінність і невід’ємність серця від одухотвореного людського тіла та ума (інтелекту). В мікрокосмі Г. С. Сковорода виділяє «внутрішнє» («істинне») та «зовнішнє», «золотою серединою» чого є серце (Сковорода, 1973).

П. Юркевич в своїй праці «Серце та його значення в духовному житті людини згідно вчення Слова Божого» (Юркевич, 2000, с. 563-586) вбачає серце як духовне начало людини. Як відомо, Біблія неодноразово вживає поняття «серце» для висвітлення найчистіших намірів та провісника найвищої духовності людини.

П. Куліш також підкреслював провідну роль серця в діяльності людини: «найперша річ – серце щире й якийсь голос із душевної глибини, котрий велить чоловікові йти вгору, а ум – слуга того голосу» (Куліш, 1984, с. 112).

О. Кульчицький, відзначаючи, що на ґрунті розвинутої сфери почування, «серця», а також зверненої на світ функції пізнання й бажання в українській культурі зміцнюються під впливом тиску історичних чинників «тенденції психічної активності у власному світі й власного «Я». В результаті спрямовані на себе такі настанови звершуються своєрідним «кордоцентричним персоналізмом, націленими на експансію особи не у світ, а у власне єство. Зовнішніми виявами цього кордоцентричного персоналізму найчастіше у нас бувають релігійні, нерідко пов'язані з екзистенціальним переживанням, трансценденції» (Кульчицький, 1995, с. 160).

«Жити серцем», за Т. Шевченком, – щиро, правдиво, цілісно, палко, повноцінно. Ольга Бігун, досліджуючи творчість Т. Шевченка, стверджує, що сполучною ланкою, яка зв'яже український менталітет і кордоцентризм в єдину структуру, є поезія: «Особливістю поезії, зокрема філософської чи медитативної лірики, та й лірики загалом, є те, що в ній емоціональне перебуває поза сферою дії раціонального, інакше кажучи, в ній серце вільне від примусу ума» (Бігун, 2020, с. 241-250).

Кордоцентризм, як напрямок української філософської думки, як філософська традиція, відображає духовно-практичну історію нації, характер ментальності українського етносу, оригінальність України з її соціокультурним тлом, і тільки розуміння усіх цих факторів у взаємодії є умовою розкриття самобутності української філософської думки. Українські мислителі передавали погляди більш наглядно в контексті з життям, призначенням й життєвими обставинами людини.

«Поняття «кордоцентризм», – вважав С. Ярмусь, – нове, і належить до царини філософії». Це поняття означає, що в житті людини, в її світогляді, основну мотиваційну і рушійну роль відіграють не розумово-раціональні сили людини, а насамперед сили її емоційного почуття, або, образно кажучи, сили людського серця (Ярмусь, 1988, с. 402-415).

Духовне серце живиться божественними енергіями – одухотворяє внутрішній світ людини, його думки, рішення, вчинки, справи і має прямиий

зв'язок з Богом. При цьому, необхідно вчитися слухати і чути Вище, навчати цьому в системі освіти.

Перевага духовного серця над інтелектом – здатність отримувати інформацію (відповіді, рішення) безпосередньо від Вищих сил (інтуїція, осяяння), замість тривалих і порою неймовірно складних розрахунків видимих (матеріальних та ін.) чинників, – те, що тільки і може робити інтелект, а в умовах невизначеності він часто просто пасує. Звідси пріоритет духовного над матеріальним у всьому. Нормально – інтелект аналізує умови, виробляє варіанти рішення, а духовне серце вибирає кращий варіант по відгуку від Вищого. Зазвичай – інтелект вибирає з наявних варіантів (підглянутих, скопійованих, з особистого досвіду), який вважає за найкращий, і реалізує його часто без урахування умов, що змінилися, і інших початкових можливостей. В результаті – «хотів як краще, а вийшло як завжди».

Голос духовного серця – це передусім голос совісті, розрізнення добра і зла, розуміння справедливості (справедливість вища за закон), дозволяє приймати рішення не з користі, а в ім'я загального блага (загальне вище за приватне), тоді знімуться питання завдання шкоди природі, відпаде необхідність боротьби за екологію, тільки контроль і усунення наслідків кризи, тоді влада, держава буде інструментом процвітання народу, а не його експлуатації як зараз (влада вища за володіння) та ін. Усьому цьому треба навчати цілеспрямовано в системі освіти!

У духовному серці можуть жити найвищі почуття – вдячність, повага, відданість, дружба, любов – основа високих взаємовідносин між людьми, джерело радості і натхнення, одно з основних умов щастя. Треба вивчати почуття, навчатися мистецтву взаємовідносин, ставати майстром в них – це запорука успіху у будь-якій сфері життя: в сім'ї, в трудовому і творчому колективі.

У духовному серці народжується натхнення для творчості і не лише в мистецтві, але і у будь-якій іншій сфері, у будь-якій справі. Звідси задача – вивчати закони натхнення і творчості.

Проявлення кордоцентризму, «філософії серця» в сучасній українській дійсності проявилось в протистоянні повномасштабній війні з Росією. Ніхто не очікував, що весь український народ встане на захист своєї батьківщини, виказуючи неймовірної висоти і ширини силу духу, силу любові до своєї держави. Велика кількість людей добровільно стала на захист рідної землі не тільки в лавах Збройних Сил України, а й в лавах територіальної оборони і підрозділів ополчення. А хто не мав змоги відстоювати свободу України в рядах воїнів, пішли волонтерами, вносили грошові та матеріальні цінності на допомогу ЗСУ.

Героїчний приклад українського народу має і великий міжнародний резонанс, послужив поштовхом до мобілізації зусиль всіх людей і урядів країн світу до підтримки України та надання допомоги зброєю, фінансами, медикаментами та іншими матеріальними ресурсами. Своїм прикладом український народ спонукав до перегляду світового порядку, до згуртування заради загальної системи безпеки у світі.

Висновки. Формування людиною свого цілісного бачення світу шляхом раціонально-наукового підходу до осягнення природних і суспільних процесів унеможлиблює тільки раціональними засобами вирішити проблеми людства, духовності в сучасній ситуації ускладнення усіх процесів і їх швидкоплинність.

Тому кордоцентризм не випадково вважається основою української етичної думки, адже філософія серця – явище не лише суб'єктивно-індивідуальне, а в першу чергу – світоглядне. Сповідуючи ідеї філософії серця, ми пізнаємо себе, осягаємо найвищі точки нашої душі, а значить відчуваємо, кохаємо, мислимо, живемо. Духовне серце набуває рис своєрідного «інструменту» віри, духовності, інтуїції, що має власну логіку, відмінну від логіки інтелекту.

Вимальовуються можливості кордоцентризму впливати на історичні події з метою невпинної гуманізації культурно-антропологічного простору, вирішення проблем екології, глобалізації, геополітичної та антропологічної кризи, проблем безпеки як окремої людини, так і народів в цілому.

Корисно об'єднати можливості раціонально-наукового і кордоцентричного підходів для осягнення природних і суспільних процесів. Такою ідеєю стала «філософія серця».

Щоб вищесказане стало можливим, необхідні наступні кроки.

У науці, насамперед у філософії, психології та педагогіці встановити пріоритет дослідження духовного світу людини, його свідомості, душі, структури особистості та методів її формування, використовуючи перевірені духовні практики.

На законодавчому рівні встановити пріоритет духовного над матеріальним у їх нерозривному зв'язку (в єдності).

У систему освіти ввести моральний стандарт (розробити показники та чіткі критерії оцінювання), головною метою освіти вважати формування цілісної гармонійно розвиненої особистості, здатної до саморозвитку (прищеплення любові до знань) протягом усього життя.

Література

1. Батищев Г. С. Деятельностная сущность человека как философский принцип // Избранные произведения / Под общ. ред. З. К. Шаукеновой. Алматы : Институт философии, политологии и религиоведения КНМОНРК, 2015. С. 191–276.
2. Бичко І. Співзвучність української та європейської традиції: «кордоцентричні мотиви» // Київські обрії; історико-філософські нариси., К., 1997.
3. Гаман И. Г., Якоби Ф. Г. Философия чувства и веры. / Сост., вступ. ст., пер. с нем., прилож., коммент., примеч. С. В. Волжин. СПб. : Алетейя, 2006. 487 с.
4. Дильтей Вильгельм. Возникновение герменевтики // Собр. соч. Т. IV. М., 2001.
5. Куліш П. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. Нью-Йорк, Торонто : Українська Вільна Академія Наук у США, 1984. 326 с.
6. Кульчицкий О. Основы философии і філософських наук. Мюнхен, Львів, 1995. С. 160.
7. Кульчицкий О. Світовідчуття українця. Українська душа. К., 1992.
8. Паскаль Б. Мысли. пер. с французского Э.Линеккой / Послесловие и комментарий И. Е. Бабанов. СПб. : Пальмира, 2017. 431 с.
9. Сковорода Г. Сочинения в 2 т. / Сост. Иваньо И. В., Кашуба М. В.; ред. Шинкарук В. И. М. : Мысль. АН СССР. Институт философии. «Философское наследие», 1973. Т. 2. 486 с.
10. Фромм Э. Психоанализ и религия // Сумерки богов. М., 1990. С. 149-221.
11. Чижевський Д. Філософія Сковороди. Варшава, 1934.
12. Чижевський Д. Нариси з історії на Україні. Брюссель, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, Торонто: Вид-во Спілки Української Молоді, 1983. 175 с.
13. Шеллинг Фридрих. Философия откровения. Том 2., 2002. Издательство: Наука. URL: <https://www.livelib.ru/author/2195/top-fridrih-shelling> (дата звернення: 16.05.2022).
14. Шлясрмахер Фрідріх, Даніель Ернст. Мислителі німецького романтизму / упор. Л. Рудницький, О. Фешовець. Івано-Франківськ, 2003. С. 304.
15. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого. *Хроніка*, 2000. № 39-40. С. 563-586.
16. Ярмусь, С. (1988). Кордоцентризм - підстава української духовності та філософії. УВУ. Мюнхен, 1988. С. 402-415.
17. Bigun Olga. Chrześcijański kordocentryzm Tarasa Szewczenki. Przegląd Wschodnioeuropejski. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2020. Strony 241-250.

References

1. Batishchev, G. S. (2015). Deyatel'nostnaya sushchnost' cheloveka kak filosofskij princip [The activity essence of man as a philosophical principle] // Izbrannyye proizvedeniya / Pod obshch. red. Z. K. Shaukenovoj. Almaty : Institut filosofii, politologii i religiovedeniya KNMONRK, S. 191-276 (rus).

2. Bychko, I. (1997). Spivzvuchnist ukrainskoi ta yevropeiskoi tradytsii: "kordotsentrychni motyvy" [Consonance of Ukrainian and European tradition: "cordocentric motives"] // Kyivski obrii; istoryko-filosovski narysy., K. (ukr).
3. Gaman, I. G., Yakobi F. G. (2006). Filosofiya chuvstva i very. / Sost., vstup. st., per. s nem., prilozh., komment., primech. S. V. Volzhin. SPb. (rus).
4. Dil'tej, V. (2001). Vozniknovenie germeneytiki [The emergence of hermeneutics] // Sobr.soch. T. IV. M. (rus).
5. Kulish, P. (1984). Vybrani lysty Panteleimona Kulisha ukrainskoiu movoiu pysani [Selected letters of PanteleimonKulish written in Ukrainian]. Niu-York, Toronto: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA (ukr).
6. Kulchytskyi, O. (1995). Osnovy filosofii i filosofskykh nauk [Fundamentals of philosophy and philosophical sciences]. Miunkhen, Lviv, s. 160 (ukr).
7. Kulchytskyi, O. (1992). Svitovidchuttia ukrainsia [The worldview of the Ukrainian] // Ukrainska dusha. K. (ukr).
8. Paskal', B. (2017). Mysli [Thoughts] / Per. s francuzskogo E.Lineckoj / Posleslovie i kommentarij I. E. Babanov. SPb. : Pal'mira (rus).
9. Skovoroda G. (1973). Sochineniya v 2 t. [Essays in 2 volumes] / Sost. Ivan'o I. V., Kashuba M. V.; red. Shinkaruk V. I. M. : Mysl'. AN SSSR. Institut filosofii. "Filosofskoe nasledie". T. 2. (rus).
10. Fromm, E. (1990). Psihoanaliz i religiya [Psychoanalysis and religion] // Sumerki bogov. S. 149-221 (rus).
11. Chyzhevskiy, D. (1934). Filosofiia Skovorody [Philosophy of Skovoroda]. Varshava (ukr).
12. Chyzhevskiy, D. Narysy z istorii na Ukraini [Essays on the history of Ukraine]. Briusel, Miunkhen, London, Niu-York, Toronto : Vyd-vo Spilky Ukrainkoi Molodi (ukr).
13. Shelling, F. (2002). Filosofiia otkrovenija. Izdatel'stvo: Nauka, T.2. Retrieved from: <https://www.livelib.ru/author/2195/top-fridrih-shelling> (date of appeal: 16.05.2022) (rus).
14. Shliaiermakher, F., Daniel, E. (2003). Myslyteli nimetskoho romantyzmu [Thinkers of German Romanticism] / Upor. L. Rudnytskyi, O. Feshovets. Ivano-Frankivsk (ukr).
15. Yurkevych, P. (200). Sertse i yoho znachennia v dukhovnomu zhytti liudyny za vchenniam slova Bozhoho [Heart and its significance in the spiritual life of man according to the teachings of the word of God]. *Khronika*, 39-40, S. 563-586 (ukr).
16. Yarmus, S. (1988). Kordotsentryzm - pidstava ukrainskoi dukhovnosti ta filosofii [Cordocentrism is the basis of Ukrainian spirituality and philosophy]. UVU. Miunkhen, 1988, S. 402-415 (ukr).
17. Bigun, O. (2020). Bigun Olga. Chrześcijański kordocentryzm Tarasa Szewczenki [Christian cordocentrism by Taras Shevchenko]. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 241-250 (pol).

**CORDOCENTRISM AS A MANIFESTATION OF SPIRITUALITY IN
UKRAINIAN PHILOSOPHICAL THOUGHT****L. H. Trusei**

The paper explores cordocentrism as a direction of Ukrainian philosophical thought, which reflects the specifics of Ukrainian spirituality. Cordocentrism represents the “heart” as the spiritual center of human existence, in which the “heart” is a universal category that combines the principle of unity of the spiritual heart with the mentally rational forces of a man. The place of the “philosophy of the heart” in the system of human mental activity of a man, as well as the difference between the definitions of “mind” (“intellect”) and “mind” (“spiritual heart”) are studied. The former term usually refers to human intelligence and ability of logic associated with it - what science is based on and what it uses. The mind usually means the human consciousness as part of the soul, which in its turn includes the mind (intellect) and the spiritual heart. Here the mention of the heart in the spiritual aspect does not mean the organ that pumps the blood - it is the spiritual heart. In the arsenal of mind (consciousness of the soul) there is also intuition, enlightenment, etc., which are the properties of the spiritual heart. Cordocentrism is a theory combining physical and spiritual reality, in which a man is reduced to the concept of spiritual and this spiritual comes to the fore. Cordocentrism, as a direction of Ukrainian philosophical thought and philosophical tradition, reflects the spiritual and practical history of the nation, the mentality of the Ukrainian ethnic group, the originality of Ukraine with its socio-cultural background, and understanding of all these factors of interaction is the only condition for revealing the identity of Ukrainian philosophical thought. Ukrainian thinkers transferred their views more clearly in the context of human life, purpose and life circumstances of a man. The inner content of cordocentrism, the primary hierarchy of the spiritual, which is inherent in the Ukrainian people, was clearly manifested during the confrontation in the full-scale war against Russia when almost all the Ukrainians stood up for their homeland, showing incredible height and breadth of spirit strength, strength of love for their country, and self-sacrifice.

Key words: cordocentrism, spirituality, heart, mind.

Трусей Леонід Гаврилович – аспірант Національного технічного університету «ХПІ» (м. Харків, Україна). E-mail: leonidt49@gmail.com

Trusei Leonid Havrylovych – postgraduate student of the National Technical University “KhPI” (Kharkiv, Ukraine). E-mail: leonidt49@gmail.com